

CS. GYIMESI ÉVA

Ars oratorica christiana

(Szóval — igével)

Túl sok a szó. Kevés az ige.

És milyen idült betegség, unalmas tünet újra meg újra elrágódni ezen, miközben a tömegközlés különféle csatornáinak hang- és betűközegében, a nyilvános és nem nyilvános beszédek szóbőségében fuldokolsz... Csak szaporítod a szót magad is, a beszédnek ezt a túlbujánzását, amelyben, mint rákos sejtek az egészségest, a szavak fölfalják az igét.

Vagy ez a szószaporítás a mesterség? A szóval keresed a kenyeret? Mit keresel te a szóval, például itt, ezekkel, amiket most leírsz? Kenyeret? Másképpen: szavakból élsz?

Hát igen: a szóból is meg lehet élni. Meg — főként — visszaélni. Vagyis: tárggyá lehet tenni a szót, eszközzé, mint a stricik az utcalányt. Az olcsó beszéd nyilvánosházában nagy a választék: a legváltozatosabb címzettekhez szabott szavak csak úgy illegetik maguk, könnyű elküldeni kinek-kinek a rangjához, szája ízéhez megfelelőt. De a szóbőség csömöréhez nem is kell ennyi. Elég, ha látod (és ettől szinte nem is hallod), hogy az előadó felolvasson valamilyen szöveget, amely állítólag az övé. Csakhogy az mégsem tud azonos lenni övele: a szavak már nem benne, hanem csak a papírlapok remegnek. Ha úgy tetszik: dideregnek. Mert a meggyőződés forró köldökzsinórjáról leszakadtak. Ez pedig elég ahhoz, hogy körülvegyen a semmitmondás légüres tere.

A tárggyá tett szavakból meg lehet élni tehát. De együtt lehet-e élni velük úgy, hogy soha ne feszítsen a kölcsönös közöny, az értelmetlenség undora?

Az utcára kergetett szavak az anyanyelv évszázadokon átszármaztatott, jobb sorsra érdemes génjeit hordozzák. A sorozatban gyártott frázisok cifra uniformisa alatt az első fogamzás csendes diadalát és egy viszontagságos történelem zászlórongyait rejtegetik.

Amikor írásod, beszéded a lejáratott fordulatok ürességébe téved, a szavaknak ez a nemes magva, a jelentésteljségét hordozó génje sérült meg, mint az emberi kromoszómák a káros sugárzások alatt. És hányszor szennyezed így, akarva-akaratlanul.

A szavak legbenső magva: ige. Mindenekelőtt létige. Valaminek az állítása. Valójában: ígéret. Megigézése és megigézettsége a tárgynak, amelyet először megneveztünk, s az értelem világosságába emeltük a nyelv teremtő ereje által. Ige, amellyel az ember Igen-t mond a hívásnak, hogy az ismeretlent is megnevezzék. Válasz tehát. Hatásában pedig egyetlen olyan fajtája a beszédnek, amely szövetséget képes létrehozni szónok és hallgató, szerző és olvasó között. És ígéret: a történelmi párbeszéd és a megértés ígérete, azaz a logoszférában egyszer talán majd egyöntetűen megfogalmazható emberi minőség feltétele; s ha ember sem lesz már: a világegyetembe kisugárzott, létünkre emlékeztető sírfelirat lehetősége.

Az ige tehát: cselekvés. S van, amikor *csak* az a tett. S amikor a szót az igétől, akárcsak a tehetetlenséget a cselekvéstől, a bátorság hiánya választja el.

Mert külsőleg — és itt a bökkendő — üres szó és ige között nemigen látszik a különbség. Az igék is ott kacérkodnak a szólamok zsúfolt közterein. Innen a költő kétségbeesése, aki búsul, hogy „szűz szók nem maradtak...”

De nem hiszek abban, hogy új nyelvet kellene feltalálni.

Hiszek a magánbeszédben, amelynek saját mondattana és erkölce van, a festett szavakat igékké vetközteti, befogadja, és kihordja, mint magot a föld és magzatát az édesanya...

(Erkölc és rémület között)

A szó és az ige közötti különbségnek nem lehet nyelvtani meghatározása. Külsőleg egyneműnek látszó beszédtegyek.

S ha van az ige természetének megfelelő logika, akkor az igazságot itt nem a valóság tényállásai, hanem a hit függvényében lehet csak firtatni. De a hit, a meggyőződés ismérve is túl kevés talán. Az ige arról ismerszik meg, hogy aki elméje méhében hordja: szenved; aki kimondja: teremt; aki hallgatja: megtisztul. Az ige jelentése tehát sohasem személytelen, mint az egyenruhában járó, frázisban menetelő szavaké. Attól és úgy van értelme, akiben és ahogyan felszikkrik. Legyen az író, színész, szónok vagy tanár: bárki — az ige szolgálatában.

De milyen hosszú az út a fogantatástól a születésig!

Mert először is: nézz csak magadba, te új, az eredetnél, és minden jónásoknál gyávább és méltatlanabb Jónás, aki, mint mindenki más, talán kényelmesebbnek talárod a jól megrágott szavak közé, az elfogadott nyilvánosság egyneműsítő Cethalának gyomrába bújni, mint ott vacogni a kihívóan tiszta papír, a szomjasan vagy kételkedően figyelő szemek előtt. Meg aztán nincs is megbízatásod, mint ama prófétának, nem parancsolt rád senki, s nem ígért büntetést sem. És, ugyebár, a mindenkiéhez hasonló gyarlóságod, kikezsdhető moráloed is mentség, hogyan is mernél te, úgymond, szavakat igékké változtatni... És végül milyen komikus is vagy, akárcsak Tamási Demeter Gábora a szamarával.

Mindenki a tragikum és a komikum közötti borotvaélen jár, aki valódi magánbeszédre vállalkozik valamely közönség előtt. Egy szál magadban, kicsinyesen és esendően, méltatlanságod tudatában ott állsz előttük, és iszonyú felelősség szorongat a szavakért, amelyeket mondani fogsz. És nincs baj, ha csak amúgy „használoed” őket, mint más, normális ember, de ha az eleven ige hitével teszed, akkor...

Hiszen az ige többé már nem szótári szó, kincstári kellék, hanem a lényegedben gyökerezik, s mint viharmarta tölgy, csak önnön talajával, veled együtt dönthető ki.

Tehát kockázatos a magánbeszéd. Mert minden szó-hajtása (és sóhajtása) gyökerénél a kisugározni és visszaverődni, azaz sokasodni kívánó személyes igazság maghasadása zajlik. S minél mélyebben, annál pusztítóbban. De ahogyan Hamvas Béla írja: „Csak az nőhet magasra, ami gyökeret vert. Annak, ami először felülről lefelé sugárzott, mint a villám, egyetlen hatalmas pillanatban, annak alulról fölfelé kellene nőnie és visszatérni. Nem egy kezdet van, hanem kettő. A befogadás az első, a második a lassú növekedés.”

És ha már gyökeret vert mint felismerés, vele szenvedsz a születésig, vagy talán észre sem veszed: az ige lassan túlnő rajtad, és legyőzhetetlenül kikívánczik.

Ilyenkor: „egyetlen szálon függ a szó”.

Megszűnik az alany és a kijelentés különléte. Hiszen ebben a pillanatban azonos vagy az állítással, vagyis az igével, amely általad történik. Szolga vagy csupán, izzószál, amelyen a fénye kigyúl. Nemes Nagy Ágnes írja: *Mesterségem, te gyönyörű, / ki elhited: fontos élnem. / Erkölc és rémület között / egyszerre fényben s vaksötétben...*

Mert az ige úgy világít át, hogy — mint pontreflektor a színészt — elkápráztat, s magad körül már nem látsz semmit, de téged kiszolgált a fény.

(„Ha szeretet nincs bennem”)

Amikor a szó erkölcsi tett, a terhe félelmetesnek látszik. Hiszen a legnagyobb jóhiszeműséggel is tévedhetünk, és másokat is megtéveszthetünk. És egyébként is nehéz az ige folytonos izzásában égni. Kit ne kísértene meg a kétely vagy a csábítás, hogy ott hagyja felelősséggel sújtó szerepét, tollát, szószékét, katedróját? Mert aki érzi a szerep súlyát, annak szorongásán nemigen segít a hosszú gyakorlat sem; a rutinból csak egyenmondatok születhetnek, de sohasem meggyőző igék. Az lehetetlen, hogy ne remegjen a félelemtől.

De aki mégis megmarad, abban a terhet ellensúlyozó szelíd erő is dolgozik, amely hatalmasabb a kudarcok kockázatától menekítő félelemnél. Amely, ha fogycogtatva is, de odataszít azok elé, akikhez szólnod kell, vagy szembeütnet a papír sivatagával.

Ez a szelíd erő a feltétlen szeretet a tárgy és a szó iránt, amelynek odaadó figyelemmel, és az emberek iránt, akiknek beszélni tartozol. A szeretet a munka iránt, amelyben elveszítéd magad, hogy tökéletlenséged átlényegüljön valami mássá, aminek pusztán médiuma, hordozóközege vagy. S az emberek iránt, akik ezért az átlényegítő üzenetért talán elnézik neked közönséges emberi hibáidat.

Azaz: a szót nem lehet igévé penderíteni pattanásig feszített hangszalagokkal, a fölény, az erőszak, a gög, a pózolás gesztusaival, az okítás tanáros, fülsértő hangsúlyaival, a futószalag-mondatok kimért célzatosságával... *„Szólbátok az emberek vagy az angyalok nyelvén, ha szeretet nincs bennem, csak zengő érc vagyok vagy pengő cimbalom.”*

Ez mindennemű ars oratorica erkölcsi alapja.

A szeretet természetesen nem pótolhatja a hiányzó tudást, ám minden igazi tudásnak ilyen személyes és önkéntes odaadás a feltétele. És beszéd közben még inkább nélkülözhetetlen egyfajta bizalom és derű: a helyszínen formálódó mondatok logikai-nyelvtani, érzelmi-zenei architektúrájának legszilárdabb alapzata.

Így lesz a beszéd — bármilyen tárgyról — a személyessé lett tudás átvitelének hatékony energiaformája. És csak az ilyen beszéd hat úgy a hallgatókra és az olvasókra, hogy mindegyik külön-külön személyes címzettnek érezhesse magát. Mert ebben az odaforulásban a Másikhoz, minden külön megfogalmazás nélkül, egy felszólító gesztus rezdül: a Szövetség felajánlása, a megértés igénye és a párbeszéd ígérete. Tartozol ezzel mindenkinek, akinek a figyelmére számot tartasz. Ha jól meggondoljuk: ez a legjobb értelemben vett, építő alázat a megismerendő tárgy, a közvetítendő ismeret, a nyelv és legfőképpen a partner, embertársad iránt.

Nem azért sok a rossz szónok, mert manapság nem tanítanak retorikát.

Hogy ne a kezedben remegő papírnak szövegelj, ne a mennyezetre függeszd a szemed, s ne a szobortalapzatnak véld az alattad álló dobogót, ehhez nem szónoklattani intelmekre, hanem mindenekelőtt arra a bizonyos szeretetre van szükség.

Ám erre senkit nem lehet kötelezni vagy megtanítani. Mert természetéből adódóan csak önkéntes lehet. Hiszen áldozatot is követel. Mert aki éli, nem nyúl a készen kínált szölamok kliséihez, elkerüli a konzervmondatokat, s a helyszínen küzdve a megnevezéssel, a szónak igézeté emelésével, valójában önmagát osztogatja.